

NYA AVHANDLINGAR

Eva Knuts: *Något gammalt, något nytt – skapandet av bröllopsföreställningar*. Mara förlag, Göteborg 2006. 175 s., ill. English summary. ISBN 91-974674-1-3.

Under en tid har jag haft behagligt sällskap intill datorn på mitt skrivbord hemma i arbetsrummet. När jag tittar ner till vänster möter min blick Eva Knuts väna ansikte där hon tittar fram under den vita slöjan. Det är nämligen författaren själv som brudklädd pryder det blanka omslaget till den vackert formgivna avhandlingen *Något gammalt, något nytt – skapandet av bröllopsföreställningar*, och vänder man på boken återfinns klänningsryggen med prislappen hängande kvar. Omslagsbilderna är tagna i ett provrum i en bröllopsbutik där Knuts under fingerade bröllopsbestyr för första gången provar en brudklänning – även om hon faktiskt sytt några stycken i sitt tidigare liv som sömmerska. Jag låter mötet mellan forskaren och brudklänningen bilda utgångspunkten för en närmare bekantskap med den här avhandlingen. Metoden illustrerar på ett representativt sätt författarens önskan om närhet till materialet och sessionen i bröllopsbutiken och provrummet är kanske så nära man kan komma den uttalade ambitionen att ”intervjua en klänning”. Men låt oss börja från början.

Vad gör ett bröllop till ett bröllop? Hur skapas detta samspel mellan aktörer och föremål som tillsammans blir det vi kallar bröllop i en samtida konsumtionskultur? Genom att betrakta bröllop som ett *nätverk* i Bruno Latours anda fokuserar avhandlingen de ständiga processer som bl.a. iscensätts av aktörer som *brudklänningar*, *ringar*, *frisyrer* och *fotografier*. Formen är en viktig del i avhandlingen, som även kan liknas vid ett nätverk i sig. Dispositionen har delvis följt bröllops-tidningarnas beskrivningar av vägen från första tanken på bröllop fram till själva bröllopsdagen. De empiriska checklistorna inför högtidsdagen fungerar på så sätt som viktiga transportsträckor och pedagogiska hjälpmedel för läsaren.

Varför just bröllop? Den frågan behandlas tacksamt kortfattat och läsaren får veta att en googling på bröllop

ger nästan två miljoner träffar och att det fortfarande är en av de viktigaste dagarna i våra liv. Bröllop är, och har varit skriver författaren, ”en händelse som mobiliserat föremål, människor och föreställningar”. Om vi dröjer ett ögonblick vid det just citerade uttrycket kan man fundera över varför det känns så kryptiskt och samtidigt så välbekant. Ibland tror jag inte det är mer än vi etnologer som faktiskt begriper vad som menas med ett sådant uttryck.

Redan här tillskrivs denna händelse ett eget liv, och – som Knuts mycket riktigt påpekar – bidrar ett ämne som etnologi också till att skapa magi kring den här traditionen. Vidare får vi veta att bröllop idag har omvandlats från kollektiv händelse till mer individinriktad, och det unika tillfälle som ett bröllop är har blivit allt viktigare och säljs som en ”personlig upplevelse”. Avhandlingen bjuder även på en del historik om bröllop, som att det t.ex. främst inneburit stora förändringar i kvinnors liv. Men i fokus för Knuts avhandlingsarbete befinner sig planeringsfasen för själva bröllopet, och inte vigsel, giftermål eller äktenskap. Bröllopsbranschen som fält och bröllopet som upplevelsehändelse bildar utgångspunkt för avhandlingens syfte som handlar om att se hur bröllopsföreställningar skapas i sammansättningar av mänskliga och icke-mänskliga aktörer i dagens konsumtionsamhälle. Föreställning betraktas här som ett nyckelbegrepp och används i dubbel betydelse: föreställningar om bröllop och att föreställningar utförs i samband med bröllop. Fokus riktas mot det processuella: de idéer och praktiker som tillsammans skapar bröllopet. Här blir sammansättningar ett annat nyckelbegrepp som syftar på mer eller mindre tillfälliga hybrider av sådant som föremål, texter, teknologier och människor.

Ytterligare grundbegrepp är aktör och aktörskap. Aktörskap ges och fås i nätverk och i enlighet med avhandlingens teoretiska utgångspunkt så agerar inte bara människor utan även materialiteter, teknologier och texter. Intresset för samspelet mellan människa och det materiella är något som förenar många etnologer idag. Här menar dock författaren att många forskare alltför

snävt betraktar föremål som främst symboler, koder och tecken. Bröllop blir i det här sammanhanget ”ett nätverk som består av mänskliga och icke-mänskliga aktörer i ständiga processer” och frågan ”hur?” blir viktigare än frågan ”varför?”. Hur blir bröllop till? Intresset för detta ständiga tillblivande är ett starkt drivande ontologiskt inslag i avhandlingen. Denna ontologi får även konsekvenser för avhandlingens teoretiska utgångspunkter och analys, något jag avslutningsvis återkommer till.

Berättandet kring bröllop är ett spännande tema i avhandlingens första del. Här har vi att göra med en väl genomarbetad och personlig reflektion kring folklivsforskarens och så småningom etnologens skiftande förståelse av fenomenet bröllop. Här skrivs både bröllops- och ämneshistoria, och Knuts levererar en del kritik kring hur folkminnesuppteckningarna i våra arkiv kommit till. Dessa uppteckningar är ju fortfarande aktiva aktörer i bröllopsnätverken.

Därpå följer ett kortfattat avsnitt kring ”Bröllopets comeback”, och struktureras som ”en resa i konsumtionssamhället”. Ord som rekvisita, ritualer, romantik och upplevelser blir sedvanliga rockhängare i denna snabba passage genom olika framställningar av konsumtionssamhällets historia. Här tenderar dock den reflekterande hållningen från förra avsnittet snarare att utmynna i en berättelse kring ”hur det är”. Berättelsen om modernitet och konsumtion är idag en väletablerad diskurs och avsnittet landar i den ganska vanliga diskussionen kring ”pendelslagens förbannelse”: Är konsumtion kvävande eller kreativ, förförande eller frigörande? Liksom de flesta av oss som sysslar med den här typen av forskning vill Knuts problematisera ställningstagandet om konsumtionssamhället som antingen något gott eller något ont.

Tydligare ståndpunkt tar hon däremot i metoddiskussionen. Här förespråkas ANT, Active Network Theory, relativt förbehållslöst och läsaren får en grundlig genomgång av Knuts egen verktygslåda utifrån begrepp som konnektioner, kluster och komposition, men också konkreta beskrivningar av själva avhandlingsarbetet. Här påbörjas även konstruktionen av tidigare nämnda ontologi kring ”varats oändliga blivande” och författaren ger uttryck för sin specifika ståndpunkt: genom att se allt som ett ständigt blivande kan man ifrågasätta maktordningen – allt är rörligt och allt kan alltid bli annorlunda!

Det empiriska materialet består av flera olika genrer: intervjuer, fotografier, samtal, frågelistsvar, officiella

dokument, föremål, mediamaterial, elektroniska källor, observationer, bröllopsböcker, etikettsböcker och bröllopsstidningar. Författarens metodologiska ideal beskrivs som en ”rörlig forskare som inte bestämt från början vilket material som ska samlas in och vad det materialet ska svara på”. Knuts har ”skuggat” bröllop och säger sig själv vara en del i det studerade. Hon översätter världen, men vill inte generalisera, och vänder sig mot ett alltför statiskt kulturbegrepp som är lätt att ta till när något är svårt att beskriva. Kultur som förklaringsmodell står här mot tanken om det ständiga skapandet. Avhandlingen polemiserar mot antagandet om det socialas funktion, dvs. att mänskliga relationer skulle vara nog för att hålla ihop samhället. Här fungerar ANT som grund för att se det materiella och det sociala som likställda aktörer, eller som Latour brukar uttrycka det: ”teknologi är samhället som gjorts hållbart”.

En viktig roll i avhandlingens egen hållbarhet spelar de redan nämnda ”bröllopschecklistorna”. Dessa empiriska inslag blir ett sätt att ”ordna avhandlingen” och skapar en röd tråd som börjar med första planeringsfasen och slutar med den stora dagen. Checklistorna ger föreställningarna om bröllop en enkel och överskådlig form och ska förstås som ”permanenta mobiler”, men är också ”manus” till själva bröllopsföreställningen. En viktig punkt är klänningen, och här tydliggörs nyttan av Knuts egen bakgrund som sömmerska. Här diskuteras även modets kulturteori i viss mån, men mest utrymme lämnas åt de kvinnliga informanter som blir framträdande röster i avhandlingen och inte bara citat. Känslan av ett pågående kvinnligt samtal är stark, men när det kommer till mannens klädsel blir detta en senare fråga i såväl checklistor som avhandling. Eva Knuts följer i alla fall med när en av de manliga informanterna tillsammans med sin blivande fru ska välja kläder och blir då uppmärksam på att mannen hela tiden vill ”ha storleken större än vad han blir förevisad”. Denna iakttagelse är både vardaglig och fascinerad. Så talande för våra föreställningar om manlig klädpraxis. Medan många kvinnor försöker tränga in fötterna i för små skor eller komma i drömstorleken, så vill mannen generellt inte att kläder ska sitta åt och kännas för mycket på kroppen. Bröllopsbestyren är en utpräglad kvinnlig värld och Knuts beskriver väl hur samtalen förs över huvudet på mannen. Medan brudklänning binder ihop brud och klänning, utan att för den skull bli alltför ”brudig”, finns inget liknande för mannen.

När det enligt checklistan blir dags att beställa ringar utnyttjar författaren detta empiriska moment för att

granska marknaden. Marknaden analyseras som ”lokala praktiker” och guldsmedsbutiken får bilda utgångspunkt för de scener där föreställningar förankras i konkreta praktiker. Reklammaterial beskrivs ur ett subjektivt perspektiv och Knuts använder åter sig själv som en av aktörerna när hon besöker guldsmedsbutiker tillsammans med sin syster Tove (som själv har tillverkat vigselringar). Här får även informanterna berätta kring sina val av ringar. Det handlar om att välja ”metall för livet” och till skillnad från klänningen är det för varje-dag-i-livet. Det handlar om att välja för all framtid, något vi knappast är vana vid idag när så många områden i våra liv handlar om utbytbart och ”total make-over”. Här blir föreställningen om ett autentiskt och äkta jag påtagligt, och vikten av att välja rätt ring bör förstås i ljuset av att den ju faktiskt ska bli en del av kroppen för resten av livet. Som kanske den mest oföränderlige aktören i nätverket blir ringen också den mest omdiskuterade.

Ett annat inslag som inte går att förändra i efterhand är bröllopsfotot. Detta förevigade kluster har blivit en självklarhet i bröllops-sammanhang, en skyldighet mot släkt och vänner och här får man helst inte snåla. Kampen mellan amatörer och professionella pågår ständigt och även bilderna i sig har blivit viktiga identitetsmärkörer. Stela och alltför poserande bilder är inte önskvärda; på samma gång som dessa ska vara så autentiska som möjligt tas bilderna paradoxalt nog oftast *innan* bröllopet.

När två månader återstår är det dags att skicka ut inbjudningskortet och när det är två veckor kvar är det dags för klippning. Till skillnad från kläder och ring så kommer inte frisören att bestå (mer än på bild) och blir på så sätt den mest ”flyktiga” delen i bröllopsbestyren. Makeup bestäms ofta efter färg på buketten (som ju redan är beställd) och här blir det tydligt hur sammanlänkade alla dessa val och beslut är i varandra. Stil och personlighet är viktiga komponenter och då kommer bröllopsstidningarna till hjälp. Är du en tuff eller strikt karriärkvinna eller romantisk blomstertjej? Klassisk, romantisk eller annorlunda är begrepp som ofta används inom branschen och frisören är den som oftast har koll. Genom en kvinnlig frisör får läsaren tillgång till kvinnornas värld kort innan bröllopsdagen. Frisyren, smink och stil utmynnar i diskussioner om naturlighet och att vara sig själv i förhållande till graden av ”brudighet”. Frisören blir en viktig rådgivare som förbereder kvinnan inför den stora dagen. Bruden sitter hos frisören, fixar håret och blir sminkad medan mannen sköter detta mer diskret, kanske hemma eller hos släkt och vänner. Kvin-

nan är däremot hela tiden nära gråten, och behandlas därefter av sina medhjälpare. Detta tillstånd är till och med något som förväntas av henne och här används uteslutande vattenfast kosmetika. Förberedelsen blir en upplevelse i sig och kompetensen att njuta blir viktig i det här sammanhanget, och blir även något av en uppmaning som riktas mot kvinnan.

I konklusionen diskuteras hur mänskliga och icke-mänskliga aktörer har bidragit, ”getts uppgifter” och ”stogat upp” bröllopet. Det informanterna tänkte från början har genomgått en mängd översättningar och det blev ”inte alltid som man tänkt sig”. Här får paren även komma till tals med sina funderingar efter bröllopet. Paren har utfört ett ”intensivt översättningsarbete för att nå fram till sitt bröllop” och har under processen dit även förändrats själva, skriver Eva Knuts och menar vidare att summan är mer än delarna. Samtidigt konstateras, mycket klokt, att flödet i den här sammansättningen har ”saktat ned” och den svarta lådan är på väg att stängas. Här finns många fina formuleringar och så här beskrivs t.ex. hur bröllopet till slut ändå blev ett bröllop:

Ett bröllop. Hårnålar, spray och hårextension blev en frisyra. Tyg, glaspärlor och tyllunderkjol blev till en brudklänning. Guld, diamanter och gravering blev en vigselring. Tusentals pixlar, ljusupplättnings-skärmar och papper blev ett bröllopsfoto. I slutändan framstår bröllopet som stabilt.

I konklusionen poängteras även författarens egna insikter när det gäller hur bröllop görs. Istället för att se bröllop som *orsak* till alla tjänster och varor som cirkulerar kring det här fenomenet konstateras att bröllop är en *konsekvens* av många översättningar och kopplingar. Istället för att betrakta bröllopet som ursprung för handlingar – beroende på att bröllopsnätverket är så starkt – så är bröllop något som skapas: ”Kultur är konsekvensen av handlingar och inte grunden för dem.”

Avslutningsvis kommer jag nu att diskutera avhandlingen utifrån författarens empiriska vägval, urval och teoretiska utgångspunkter. Det empiriska vägvalet avspeglas i den metodologiska idealbilden av en rörlig forskare som inte bestämt från början vilket material som ska samlas in och vad det materialet ska svara på. Detta innebär med nödvändighet vissa konsekvenser för tolkningarnas utfall. Att översätta världen utan att göra anspråk på generaliserbarhet blir ett svåruppnåeligt ideal när det gäller så segslitna ritualer som bröllopsbestyr.

Varför vill författaren undvika på förhand utarbetade frågeställningar? Och varför bekräftar det empiriska urvalet i så fall våra stereotyper kring bröllop? Man och kvinna som heterosexuellt par gifter sig i kyrkan tillsammans med klänning, ring, frisyr och foto. Kyrkbröllopet, som i bröllopstidningarna framställs som det normala, omfattar, som författaren själv påpekar, bara lite mer än hälften av alla bröllop. Här kunde djupare reflektioner kring bröllopstidningen som materialkategori på ett klargörande sätt motiverat valet av framställningsform. Med tanke på hur nära avhandlingen ligger bröllopstidningarnas föreställningsvärld blir det angeläget att fundera över hur denna genre till såväl struktur som innehåll sätter ramarna för beskrivning och analys.

En annan urvalskategori är de sju heterosexuella paren. Paret bildar så inkörsport till de specifikt kvinnliga erfarenheterna, och tydliggörandet av denna fokus hade underlättats av en positionering kring betydelsen av genus. Här riskerar bröllopparen i stället att infantiliseras utifrån valet av fingerade namn som Kalle och Kajsa, Karl och Ada eller Romeo och Julia. Att bestämma sig för ett liv tillsammans innebär att skriva in sig i varandras historia och att skapa en gemensam berättelse. Just i relationsskapandet finns, åtminstone enligt vissa modernitetsteoretiker, möjlighet till reflektioner kring de livssammanhang vi ingår i. Här blir en del av den vanligaste kritiken mot ANT relevant att fundera över. På vilket sätt skymmer en nätverksfokus de olika aktörernas position och hur kan vi värdera dessa positioner utifrån perspektiv som exempelvis makt, marginalisering eller normalisering?

ANT som teoretisk utgångspunkt har ju med fördel använts när det gäller organisationsteori. Här lämpar sig nätverksteorin väl för att undersöka hur praktik uppstår, stabiliserar och förändras. Den vardagliga praktiken i en avgränsad organisation kan belysas genom att fokusera hur något skapas och vad som skapas ur ett processperspektiv. Vad gäller mer komplexa samhällsfenomen och strukturer kan dock den speciella beskrivningslogik som ofta kännetecknar nätverksstudier utmynna i alltför harmoniserande resultat. Här blir det relevant att återknyta till avhandlingens övergripande ontologi kring ett ständigt blivande. Detta blivande får många gånger övervägande positiva konsekvenser för tolkningen av det empiriska materialet och antagandet om en värld i "konstant rörelse" kopplas ofta till *förändring* av olika slag. Tolkningen av bröllopet som förändringsaktör och skapare av nya kompetenser blir något av en paradox i mötet med de sega strukturer som bär upp bröllopet

som ritual. Här litar naturligtvis eventindustrin kring bröllopsbestyren på traditionens makt, samtidigt som bröllopets make-over-potential blir en viktig funktion för marknadens fortlevnad. Checklistorna sörjer tillsammans med andra aktörer för att bröllopet inte blir vad som helst, eller som Eva Knuts själv uttrycker det: *I slutändan framstår bröllop som stabilt*. Bröllop blev konsekvensen av ett komplicerat kopplingsschema som till slut slog ut en massa andra möjligheter. Denna tolkning överensstämmer även med avhandlingens övergripande syn på kultur som konsekvensen av handlingar och inte förutsättningarna för dem. Men varför måste vi välja?

Mitt helhetsintryck av Eva Knuts doktorsavhandling är att bokens ambitiösa upplägg har stora pedagogiska fördelar vad gäller formen. Här finns en spännande layout med fantastiska bilder, vars kvalitet dock inte alltid förmår göra bilderna rättvisa. Den tilltalande formen är naturligtvis också förrädisk på olika sätt. Som jag tidigare påpekat finns en outtalad föreställning om balans och harmoni i den övergripande ontologin kring ett ständigt blivande. Var finns det som stör och inte passar in? På vilket sätt kan etnologins förkärlek för hur-frågor kombineras med välbehövlige frågor kring *vad* som skapas? Om bröllopens revitalisering är en konsekvens av nya konsumtionsmönster, andra typer av relationer eller en marknad i förändring måste vi också ställa oss frågan vad det är för ett samhälle som är i behov av ständigt nya kläder.

Däremot övertygar det empiriska materialet i form av ett fylligt, och i viss mån kontextualiserat, intervju-material som utnyttjas på ett förtjänstfullt sätt. Författarens konsekventa subjektivitet och förmåga att vara närvarande i texten bjuder på många fina ögonblicksbilder – ibland som transportsträckor, ibland för sin egen skull och stundtals briljanta i sin analys. Genom en väl designad framställningsform har Eva Knuts visat prov på hur kulturanalysen kan utmanas genom ett nätverksperspektiv.

Cecilia Fredriksson, Lund/Helsingborg

Sara Berglund: *Vägen till vinnarcirkeln. Travhästen och dess människor mellan sport och spel*. Gidlunds förlag, Hedemora 2006. 224 s., ill. English summary. ISBN 10: 91-7844-726-7.

Norges hovedstad har to kjente kongestatuer; kong Carl Johan som sitter høyt til hest foran slottet i Oslo, og kong